

REZUMAT

Secolul al XVIII-lea înregistrează pe parcursul său o serie întreagă de evenimente majore printre care și redesenarea hărții Europei de către marile puteri care își împart între ele state sau părți din unele state. De o atenție „deosebită” se bucură Imperiul Otoman, aflat în declin, susținut de către o parte din puterile europene care îl mențineau la linia de plutire, blocând pe cât posibil dorința Imperiului țarist și a celui habsburgic de a ocupa teritoriile aflate în componența sa. În acest context se încadrează Țările Române care erau sub suzeranitate otomană, Moldova și Țara Românească, fiind ocupate succesiv de către armatele străine implicate în conflictele militare purtate în regiune. Urmare a acestor multiple confruntări atât pe câmpul de luptă cât și în plan diplomatic, cel mai mult are de suferit populația civilă. Singura metodă pentru civili de a se salva este fie să emigreze peste graniță, fie să se așeze în satele și moșiile aflate în proprietatea unităților bisericești. Aceste locuri erau singurele care beneficiau de o protecție reală din partea unora dintre comandanții armatelor țariste.

Bucovina era un termen folosit de către autoritățile habsburgice pentru a nominaliza, desemna și delimita partea de nord-vest a Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ținutul a fost cercetat și cartografiat de către militarii habsburgici cu mult înainte de a fi ocupat. Agenții trimiși au făcut o evaluare a potențialului economic pe care îl oferea zona. Aceste informații au înclinat balanța în favoarea intensificării acțiunilor diplomatice pe lângă o serie de demnitari ruși și turci pentru a „facilita” transferarea unei părți semnificative a acestei țări către Imperiul habsburgic. Măsurile pe care le-au sugerat unii dintre funcționarii imperiali, nu au fost agreate în totalitate de către Curtea imperială. Aceasta își dorea ca acest ținut să fie exploatat în mod judicios, să ofere o oarecare prosperitate populației, prosperitate care la rândul ei să alimenteze sistemul financiar al statului. Pentru rezolvarea acestei probleme era nevoie de o schimbare în modul de viață al populației băștinașe. Populația alogenă, majoritar ortodoxă și românească, era mulțumită de veniturile pe care le câștiga, făcând loc și altora ca să-și poată câștiga necesarul de venituri pe care și le doreau. Astfel au venit țărani ruteni din Galiția, care s-au retras din cauza propagandei greco-catolice susținută de nobilimea polonă așezându-se pe moșiile de aici. Au venit țărani transilvăneni, care fugeau din calea uniunii, așezându-se în unele sate. Toți aceștia trăiau în liniște și pace cu românii, agonisindu-și cele necesare vieții. Noii stăpâni, Imperiul habsburgic, pune în aplicare un plan de deznaționalizare, de germanizare și impunere forțată a unui nou sistem administrativ. Un pas important în implementarea acestor principii a fost aducerea unui număr mare de coloniști germani, urmași de coloniștii poloni și un număr redus de coloniști maghiari. Pentru impulsivitatea vieții economice și comerciale au fost aduși evreii. Toți acești coloniști aduși „în mod legal” de către autoritățile imperiale au fost favorizați atât financiar cât și material. Sprijinul acordat acestora se

extinde și cu împrăștierea lor cu anumite suprafețe de teren pe care să le lucreze. Această politică a guvernanților formează o pătură de privilegiați în Bucovina.

Mitropolia Moldovei, Episcopia de Rădăuți, mănăstiri, biserici și o serie de boieri erau cei care dețineau suprafețe întinse de teren în această parte a Moldovei. Pentru a trage foloase de pe urma posibilelor venituri care s-ar fi obținut din activitățile economice desfășurate de către băștinași, era nevoie de un cadru legislativ. Sistemul fiscal al Moldovei era apăsător pentru marea majoritate a populației, fiind înregistrați unii care erau scutiți de la aceste taxe. Printre cei scutiți se aflau Mitropolia, Episcopiile, mănăstirile și marii boieri. Pe lângă aceasta modul în care se făcea această colectare a taxelor înregistra multe neajunsuri, căci totul se lăsa la voia celui care strângea banii, care putea să le micșoreze sau cum se întâmpla de obicei le urca, însușindu-și sumele de bani strânse în plus.

În unele regiuni care făceau parte din acest Imperiu, de exemplu Transilvania aflată peste munți, se folosea acest sistem de biruri și taxe, care a dus la o serie de tulburări sociale. Pentru a se evita o asemenea situație și în Bucovina, Curtea de la Viena hotărăște implementarea celui mai progresist sistem legislativ folosit pe teritoriul Austriei. Diferențele de mentalitate creează mare discrepanță între doleanțele imperiale și modul de percepere a lor de către băștinași. Impunerea unui nou sistem administrativ a generat o migrație a viețuitorilor din mănăstiri, urmași de locuitorii multor cătune și sate de lângă graniță în Moldova.

Principala instituție din acest teritoriu era Biserica Ortodoxă, reprezentată de Mitropolia Moldovei, care avea în ascultare mănăstirile, schiturile și sihăstriile. Apoi era Episcopia de Rădăuți cu satele și moșiile, cu toată suflarea care se afla pe ele. Asupra acesteia și-au îndreptat atenția reprezentanții autorităților imperiale, cercetând îndeaproape situația ei la modul general, dar și în particular când au constatat o discrepanță între situația clerului mirean și a celui monahal. Imaginea de ansamblu pe care și-au format-o autoritățile habsburgice este foarte bine reflectată de către dispozițiile împăratului care dorea să încerce o nouă abordare în ceea ce privește situația românilor din interiorul granițelor imperiului.

Proiectul nostru de cercetare este împărțit în patru capitole, raportându-ne permanent la normativele canonice care au stat la baza legislației adoptate de către Consistoriul eparhial. Situația administrativ-bisericească din nordul Moldovei înregistra existența a două unități ecleziastice Mitropolia Moldovei și Episcopia de Rădăuți. Mitropolia Moldovei își avea sediul administrativ la Iași, iar Episcopia de Rădăuți în localitatea după care își avea numele. Episcopul de Rădăuți avea jurisdicție canonică peste preoții și monahii care viețuiau în localitatea Rădăuți și satele cu care Episcopia a fost miluită de diverși donatori, domnitori, boieri, ierarhi. Mitropolitul Moldovei avea jurisdicție canonică peste mănăstirile existente în acest ținut, fiind reprezentat de un dichiu care își avea sediul în mănăstirea Sf. Ilie de lângă Suceava. Situația existentă la momentul anexării acestui

ținut nu putea fi acceptată de către noii stăpâni, care au transformat Episcopia de Rădăuți în Episcopia Bucovinei, cu sediul la Cernăuți unde era sediul administrativ. Episcopia Bucovinei a fost trecută în ascultarea canonică a Mitropoliei de Carlowitz.

Cercetarea noastră prezintă în primul capitol actele normative adoptate de către autoritățile imperiale în baza cărora s-a pus în practică împărțirea administrativă a Episcopiei Bucovinei în parohii, mai multe parohii ortodoxe au fost comasate în cadrul unui protopresviteriat, protopopiat sau decanat al unui ținut. Parohiile cu populație ruteană au fost comasate în cadrul vicariatului. Urmare a acestei organizări au apărut 6 decanate și 2 vicariate. În fruntea decanatelor sau protopresviteriatelor au fost numiți protopopi, iar în două cazuri aceștia erau secondăți de vicari care se ocupau de enoriile rutene. Un rol important îl au principiile care au stat la baza acestor hotărâri, pașii care au fost urmați pentru a le implementa, dar și modul de punere în practică. Arondarea parohiilor s-a făcut respectând principiul statisticii, un anumit număr de familii din una, două sau mai multe așezări bucovinene alcătuiau o enorie ortodoxă. S-au înregistrat cazuri în care familiile dintr-un sat să fie arondate la două sau trei enorii. Un alt principiu folosit a fost cel etnic. Nu au fost intercalate în cadrul unei enorii locuitorii din cătunele românești și cele rutene, același principiu s-a aplicat pentru huțanii din așezările de munte. Pentru aceasta am folosit un subcapitol pentru a prezenta modul în care s-a făcut această împărțire, iar în al doilea subcapitol am analizat organele administrative ale Eparhiei. O Episcopie nu poate funcționa fără existența unui Episcop. Pentru noul Episcop al Bucovinei a fost stabilit un venit anual care să-i asigure toate cheltuielile de întreținere. Pentru buna desfășurare a activității administrative, este înființat Consistoriul eparhial în anul 1781. Avea datoria de a păstra ordinea și disciplina în cadrul administrației bisericești, asigura disciplina clerului și a personalului neclerical, îndeplinea atribuțiile încredințate de Episcop. Aparatul administrativ al Consistoriului eparhial înregistrează o evoluție de la 3 la 16 angajați, în baza actelor normative din anii 1781 și 1786. Dezvoltarea numărului de angajați ai aparatului administrativ-consistorial a fluctuat în funcție de creșterea numărului de enoriași, de enorii, și implicit creșterea numărului de protopresviteriate. Secretariatul înregistra corespondența, alcătuia un rezumat al acesteia care era înaintat Episcopului care împărțea sarcinile consilierilor. După luarea deciziilor pentru fiecare problemă în parte, același secretariat se ocupa de trimiterea răspunsurilor oficiale. O altă obligație a secretariatului era arhivarea atât a corespondenței sosite cât și a celei trimise, a rezumatelor înaintate Episcopului, a proceselor verbale ale ședințelor care aveau loc, într-un cuvânt toate actele consistoriale. Acest model administrativ a fost implementat în administrația parohială. Rearondarea parohiilor din Eparhia Bucovinei în anul 1843, aduce cu sine modificări în aparatul administrativ al Consistoriului eparhial. Începutul secolului al XX-lea înregistrează în plan administrativ subordonarea catedralei mitropolitane din orașul Cernăuți, Consistoriului Arhiepiscopal al Bucovinei, care până atunci se afla în componența

Protopresviteriatului de Cernăuți. În ceea ce privește membrii aparatului administrativ bucovinean înregistrăm mai multe situații. Primul Consistoriu, cel din anul 1781, era alcătuit pe lângă Episcop, de un egumen – monah și doi asesori. După anul 1786, sunt introduși pe lângă monahi, clerici mireni și personal neclerical. Episcopul Bucovinei era ajutat de un arhimandrit, un egumen al uneia din cele 3 mănăstiri ale ținutului, 2 protopopi din cei 6, doi preoți mireni. Personalul neclerical era alcătuit din 10 persoane care îndeplineau anumite sarcini administrative. La acest aparat administrativ s-au adăugat, în funcție de necesități, alți membri. Așa de exemplu în anul 1869 lista de personal clerical a crescut cu 4 noi consilieri permanenți și 2 consilieri onorifici din rândul profesorilor universitari. La început, în anul 1781, egumenul și asesorii au fost aleși de Episcopul Dosoftei Herescu și numiți de către împărat. Situația s-a modificat la anul 1786. Personalul neclerical a fost numit direct de către împărat. Pentru personalul clerical s-au făcut propuneri care au fost dezbătute pe larg de către Episcop și guvernatorul militar al Bucovinei, și abia după ce s-a căzut de acord asupra tuturor membrilor a fost aprobată și promulgată de către împărat. Aceasta a fost modalitatea de constituire a aparatului administrativ al Consistoriului eparhial al Bucovinei. Modificări metodologice apar începând cu anul 1869. Regulamentul promovat de Consistoriul Arhiepiscopal la începutul secolului al XX-lea, impunea susținerea examenului pentru ocuparea posturilor administrative, după cum se obișnuia în această Eparhie. O noutate, este funcția administrativă de protopresviter, decan protopresviteresc sau, mai simplu, protopop. Obligațiile și drepturile protopopului au înregistrat permanent o evoluție, mai ales în ceea ce privește îndatoririle pe care le avea de îndeplinit în afară de cele de preot slujitor. Acesta, protopopul verifica actele administrative ale parohiilor din cadrul decanatului, modul în care se achitau de sarcinile primite preoții, atât la enorie cât și la școală, asigura legătura permanentă între Episcop, Consistoriu și cler, dar era și cel care făcea cunoscute în Consistoriu cererile preoților, în principal cele prin care solicitau ajutoare în bani pentru a asigura copiilor lor o educație corespunzătoare. Vizitele canonice ale protopopilor erau obligatoriu consemnate într-un proces verbal, unde se menționau capitolele verificate, se făcea mențiunea stării fiecărui lucru cercetat, biserică, preot, dascăl, palamar, credincioși. O copie a acestui act cu un memoriu, se înainta către Consistoriu, iar acolo unde era cazul propuneau luarea de măsuri pentru a se rezolva o stare de fapt. Uneori se propunea, dar extrem de rar, amendarea preoților. Cele mai multe cazuri se refereau la acordarea de subvenții din cadrul visteriei Fondului pentru a se ajuta o enorie în vederea demarării unor lucrări de reparații la biserici și case parohiale, pentru construcții noi de biserici și case parohiale. În ceea ce privește întreținerea mobilierului bisericesc, a cărților de cult, a veșmintelor preoțești, se făcea o programare pentru fiecare decanat, pe ani, preoții erau înștiințați în scris de către protopop, iar acele lucruri care trebuiau reparate și recondiționate erau predate atelierului cu care administrația eparhială avea un contract ferm de prestare a acestor servicii. După înființarea atelierelor proprii, această activitate a

fost trecută în sarcina personalului neclerical consistorial. Înzestrarea cu veșminte, cărți bisericești, prapori, cruci procesionale, și alte asemenea acestora, se făcea în participație dublă, o mare din fonduri veneau de la administrația Fondului, iar o foarte mică sumă de la lada discului bisericesc al fiecărei enorii. Pentru aceasta Consistoriul eparhial făcea cunoscut protopopilor, care anunțau fiecare preot care era suma cu care aveau obligația de a participa la înzestrarea cu cele necesare pentru biserica parohială.

Regulamentul de organizare a Eparhiei Bucovinei stabilește o serie de norme administrative obligatorii care trebuie să fie aplicate în fiecare parohie. În acest sens, capitolul al doilea prezintă modul în care a fost organizată parohia cu toate registrele care au fost introduse prin intermediul ordinelor și dispozițiilor consistoriale. Acest capitol l-am structurat în 15 subcapitole, unde prezentăm pe rând aceste obligații, raportându-ne și la obligațiile existente astăzi în cadrul administrației parohiale. Toate aceste reguli administrative fac trimitere la lucrarea pastoral-misionară a Bisericii. Folosindu-se de modelul cancelariei consistoriale, la fiecare parohie a fost introdusă aceasta pentru a se asigura buna desfășurare a activității administrative. Din cauze obiective, până la construirea unor case parohiale din cărămidă, actele administrative erau depozitate în biserica parohială. Toate jurnalele care aveau ca destinație înregistrarea evidenței populației, a veniturilor cuvenite prin strângerea discului, a inventarului bunurilor bisericești, a corespondenței, a inventarului cărților din bibliotecă, a celor pentru diferite norme pastorale, o bună perioadă de timp erau depozitate într-o ladă solidă. Aceasta a servit la început de arhivă parohială. Cu trecerea timpului, cerințele au crescut, numărul de jurnale a evoluat, încât s-a trecut la constituirea unui jurnal, în care să fie înregistrate în ordine, pe domenii, toate tomurile. Pentru depozitarea acestora, în casa parohială, o cameră servea de cancelarie având la început un dulap pentru adăpostirea arhivei parohiale. Acolo unde nu era casă parohială, s-a prevăzut includerea în inventarul bisericesc a două dulapuri, unul pentru arhivă și unul pentru veșmintele preoțești, care erau poziționate de regulă în Sfântul Altar, iar dacă spațiul nu permitea, acestea erau poziționate în biserică, după caz și posibilități. O noutate o reprezintă ținerea evidenței populației, care era structurată pe jurnale mitricale pentru născuți, cununați și adormiți. Regulile privind aceste tomuri au înregistrat o evoluție în ceea ce privește informațiile care trebuiau trecute în aceste registre. În ceea ce privește înregistrarea nașterilor de copii ortodocși, se impunea precizarea de erau din cadrul căsătoriei, din afară căsătoriei, de erau recunoscuți de tată sau nu, dacă beneficiau astfel de o moștenire din partea părinților sau nu. Cazurile excepționale erau cele ale văduvelor care nășteau la un interval relativ scurt de la decesul soțului, iar noul născut primea dreptul de a purta numele celui adormit. Registrul mitrică pentru cununați înregistrează un număr apreciabil de reglementări care prevedeau îndeplinirea unor formalități legale, apoi a unora bisericești. Cele referitoare la administrația laică se rezuma la un act eliberat de către judecătoria ținutală, după ce în prealabil se

achitau taxele necesare. Respectarea canoanelor bisericești era o altă problemă care pune la grea încercare răbdarea membrilor Consistoriului eparhial. Multe ordine și dispoziții consistoriale au ca obiect canoanele bisericești, altele se referă la obligația mirilor de a cunoaște rugăciunile obligatorii, Crezul, Decalogul. Verificarea acestor cunoștințe se făcea de regulă de către protopop, care avea datoria de a elibera un atestat de cunoștințe. Cu trei duminici înainte de nuntă se anunță vestirile în biserică. Toate aceste acte, cel eliberat de judecător, cel eliberat de protopop, vestirile trebuiau să se regăsească atașate la mitrică. Atunci când mirele sau mireasa erau din altă localitate necesita un act eliberat de preotul paroh, din care să rezulte că cel în cauză era creștin ortodox și nu a mai fost cununat. Dacă mirele și mireasa doreau să se căsătorească în altă localitate, atunci ambii tineri aveau nevoie de aceste acte, iar preotul săvârșitor elibera documentul de atestare a cununiei religioase care să fie înregistrat în actele administrative ale enoriilor lor de baștină, atât de unde era mirele cât și de unde era mireasa. Mitrica celor adormiți, la prima vedere simplă, a avut parte de foarte multe reguli. Sarcina de a constata decesul era dat în grija medicului, care elibera certificatul în baza căruia se trecea la săvârșirea slujbei și înregistrarea serviciului. O bună perioadă de timp, noii născuți care decedau sau se nășteau morți, erau înregistrați în condica adormiților. Regulile stipulau ca mai întâi să fie înregistrată nașterea lor, apoi să fie eliberat certificatul de constatare a cauzei care a dus la deces, iar mai apoi să se facă înregistrarea lor. O categorie aparte erau nobilii, la care în timp au fost adoptate o serie de norme speciale. Decesul acestora se înregistra și la judecătoria de ținut. Au fost elaborate o serie de norme referitoare derularea activităților administrative obligatorii după decesul preoților. Pentru aceștia se constituia o comisie care avea ca scop inventarierea bunurilor, catalogându-le în personale și parohiale. Această acțiune avea loc în prezența familiei sau a unui reprezentant legal al acesteia. Cu trecerea anilor, unii dintre preoții ortodocși pentru meritele lor au fost răsplătiți de împărat cu un titlu nobiliar, la care se mai adăugau o serie de recompense materiale. Pentru asemenea cazuri, comisia de inventariere era alcătuită din reprezentanți ai administrației de stat, din cei ai administrației bisericești, din protopopul decanal, din reprezentanți ai judecătoriei de ținut și de membrii familiei.

Datele existente în cele 3 mitrici, sunt adunate, ordonate și înregistrate într-un jurnal intitulat Conscripția parohială. Acestea se făceau pentru fiecare oraș, sat sau cătun care alcătuiau o enorie. Înregistrarea se făcea în ordinea numerelor de la locuințe, fiind trecuți toți cei care trăiau sub acel acoperiș. Mutarea unor familii de la o adresă la alta în cadrul enoriei era înregistrată. De asemenea, se menționa statutul locuinței, proprietate moștenită, dobândită sau construită. În cazul celor care locuiau în chirie se înregistra în jurnal la numărul aferent cine era proprietarul de drept. În cazul în care familia se muta într-o altă parohie atunci aducea cu sine o copie în extras din jurnalul parohiei de baștină. Tot în acest jurnal, la copii se făcea mențiunea după jurnalul născuților. Anual în fiecare enorie se alcătuia o statistică referitoare la numărul de familii, la numărul de suflete, la copiii de

vârstă școlară, la numărul de copii care urmau cursurile vreunei școli, care era trimisă către Consistoriul eparhial. Principiile statisticii au influențat introducerea unui jurnal în care erau înregistrate concubinajele și credincioșii care nu se mărturiseau cel puțin o dată pe an. Autoritățile laice sunt cele care forțează introducerea unui jurnal al celor trecuți la credința ortodoxă. Normativele laice stipulează că doritorii au obligația să aducă dovadă căreia din cele trei Biserici aparțineau, să ceară certificarea trecerii să se facă de către un judecător, fiind achitate o serie de taxe necesare, iar cu decizia judecătorească să se prezinte la preotul paroh al enoriei unde doreau să se stabilească, fiind înregistrați în mod legal, în jurnalul convertiților.

Primul registru introdus în administrația parohială bucovineană este cel al poruncilor primite de la administrația laică și de la administrația ecleziastică. Dispozițiile, ordinele și circularele emise de Consistorial eparhial care au fost trimise în toate protopopiatele, cu mențiunea de a trece prin fiecare parohie pentru a fi transcrise în *Protocolul Poruncilor*, iar după fiecare Sfântă Liturghie să fie citite în biserică. Transcrierea în jurnal trebuia să se facă în ordinea sosirii, menționându-se data la care au fost înregistrate. Pentru a urmări modul în care circulă între parohiile decanatelor aceste normative, este alăturat fiecărei porunci un tabel în care se completa data sosirii și cea a trimiterii către altă enorie a poruncii. Purtătorii scrisorilor erau fie dascălii sau palamarii bisericești. Dispozițiile administrației militare sau a celei laice galițiene erau trimise către enoriile bucovinene. O bună perioadă de timp au fost transcrise în *Protocolul Poruncilor*, dar pentru a se face o diferențiere între locurile de unde au venit, se introduce *Protocolul exhibitelor* unde să fie înregistrate, iar apoi făcute cunoscut tuturor enoriașilor. Se efectuau verificări în enorii de către diferiți consilieri imperiali care aveau ca scop stabilirea modului în care preoții ortodocși se achitau de aceste obligații, cercetând în amănunt decretele, ordinele și dispozițiile imperiale înregistrate în acest protocol. Pentru a veni în ajutorul clerului mirean, se reglementează ca în acest protocol să fie trecută ziua și ora sosirii, precum și ziua cu ora la care au fost trimise mai departe. Prin aceasta se arăta întârzierile suferite din cauza deficiențelor survenite de lipsa unui transport adecvat. Taxele poștale au fost eliminate pentru corespondența între Consistoriul Eparhial și unitățile din subordinea sa. Eliminându-se bariera economică, purtarea corespondenței cu enoriile este ușurată. Din dorința de a avea o evidență precisă a modului în care poșta imperială se achita de această obligație a fost introdus *Jurnalul de poștă și intimări*, la toate enoriile. Fiecare preot ortodox atunci când era înștiințat că are de ridicat corespondența oficială a enoriei, avea la el acest jurnal, unde nota luna, ziua, ora primirii, iar lucrătorul poștal punea sigiliul oficiului. Se evitau toate neplăcerile care ar fi survenit în această activitate.

Relația aceasta dintre Biserică și Stat, era una constantă, strânsă și echilibrată. Corespondența oficială nu se limita doar la Consistoriul eparhial, care făcea intervenții pe lângă autoritățile militare, cele ale administrației civile galițiene sau pe lângă Consiliul Aulic de Război și Curtea de

la Viena. Fiecare enorie bucovineană avea obligația de a elibera acte cu caracter oficial, care erau luate în evidențele instituțiilor de stat. Pe lângă aceasta fiecare enorie avea dreptul de a se adresa autorităților civile, fără acordul prealabil al Consistoriului eparhial. Relația internă între Consistoriul eparhial și enorii se realiza pe baza unei corespondențe. Ca urmare, pentru întreaga corespondență purtată în interiorul administrației bisericești, pentru corespondența care se derula cu autoritățile laice sau militare ale administrației de stat au fost stabilite o serie de norme obligatorii care trebuiau respectate. În alcătuirea corespondenței între autoritatea ecleziastică centrală și enorii de la bun început a fost folosită limba română, cu o scurtă perioadă în care s-a folosit limba germană. În ceea ce privește corespondența cu administrația laică se folosea limba oficială care era limba germană. Răspunsurile oficiale, certificatele, actele de numiri în enorii, cererile către autoritățile civile și cele ecleziastice, erau scrise doar pe un anumit fel de hârtie, a cărei valoare a fost clar precizată de către administrația consistorială în reglementările trimise enoriilor. Cerneala folosită la întocmirea acestor acte obligatoriu era de culoare neagră. Data la care se elibera sau se trimitea trebuia să fie în conformitate cu ambele calendare, atât cel civil cât și cel bisericesc. Problema cea mai dezbătută de către Consistoriul eparhial se referă la modul în care se scria, fără ștersături, fără pete de cerneală, cu un scris citeț, caligrafic. Crearea unei asemenea deprinderi cerea răbdare atât din partea preoților, atunci când scriau diverse acte oficiale, dar și răbdare din partea celor care le citeau sau încercau să descifreze scrisul. Pentru a fi obișnuiți cu această îndeletnicire a scrisului, se introduc în cadrul cancelariei parohiale două tomuri: *Registrul „Jurnalul Predicilor”* și *Registrul „Condica Cronicală”*. Principalul motiv al Jurnalului de predici a fost încercarea Episcopului Dosoftei Herescul de a-și educa clerul mirean, iar de aceste prevederi au profitat toți ierarhii bucovineni, căci arma Bisericii este Cuvântul. Menținerea unui grad de cultură ridicat în rândul clerului mirean se putea obține doar printr-o implicare activă în ținerea *Jurnalului de Predici*. Redactarea predicilor susținute sau care le avea un preot de susținut, implica consultarea unor lucrări care aveau menirea să-l ajute la alcătuirea ei. Apoi textul trebuia trecut în jurnal, cu un scris caligrafic, citeț și îngrijit. Desigur, regulile referitoare la modul în care se treceau predicile în jurnal, înregistrează o evoluție constantă. Verificarea conținutului jurnalului este dat în grija protopopului, care a fost astfel suprasolicitat. Activitatea de verificare a administrației parohiale a avut de suferit, iar ca urmare verificarea modului în care preoții ortodocși se achitau de această sarcină este preluată de către administrația consistorială. Dacă verificarea predicilor a avut de suferit din cauza blocajului care se crea la nivel administrativ, s-a obținut formarea unei arhive cu predici alcătuite de către preoții bucovineni, care au fost publicate în diferite reviste sau cărți de predici.

Introducerea de către Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici a *„Condicii Cronicale”* în toate enoriile ortodoxe din cadrul Arhiepiscopiei Bucovinei, este o nouă obligație de care s-a achitat întreg corpul clerical. Au încercat și alți ierarhi să introducă o condică sau cronică pentru fiecare enorie

fără a specifica clar ce trebuie consemnat. Informațiile care trebuiau să se regăsească sunt înserate în cadrul unui „*Prospect*”, care făcea parte componentă din tomul dedicat pentru „*Condica Cronicală*”. Fiecare parohie l-a cumpărat de la administrația consistorială. În acest nou jurnal trebuiau să se regăsească informații despre biserica parohială, istoric, dimensiuni, obiecte de cult; despre cimitir, casă parohială, școală, atestarea istorică a localității.

Toate actele emise de către cancelaria parohială trebuiau să poarte semnătura preotului paroh, iar pentru autentificare se impunea aplicarea sigiliului parohial. S-au folosit sigilii în ceară, cu rezultate slabe, astfel că s-a trecut la modele metalice, care erau ținute la flacăra lumânării sau a candeliei, care mai apoi se aplicau pe documente. Rezistența scăzută a sigiliului pe bază fum a dus la înlocuirea acestuia și folosirea ștampilei cu tuș.

Aceste obligații au fost introduse în administrația parohială ortodoxă din cadrul Eparhiei Bucovinei, multe din ele se folosesc astăzi.

Misiunea Bisericii dată de către Mântuitorul, și aplicată în practică pe perioadă proiectului nostru de cercetare este reliefată de către capitolul al treilea. Acesta este împărțit în 8 subcapitole, în care prezentăm evoluția problemelor social-religioase și a modului în care Consistoriul eparhial stabilește modul de combatere a acestora.

Bucovina se confrunta la sfârșitul secolului al XVIII-lea cu aducerea de coloniști străini de neam, limbă și credință. Pentru apărarea credinței preoții ortodocși au fost obligați să predice în mod liber. Aceasta obligație canonică, fiind reluată în normativul legislativ al Eparhiei Bucovinei, prevedea ca fiecare preot să predice la Sfânta Liturghie. Prin ordine și dispoziții consistoriale, s-a dispus extinderea rostirii unui cuvânt de învățătură la săvârșirea fiecărui serviciu religios. Este prevăzută o listă a cărților pe care preotul trebuie să le folosească pentru a-și alcătui predicile. După cum am menționat anterior, predicile erau trecute într-un jurnal. În primele decenii ale secolului al XX-lea, s-a stabilit ca lunar fiecare preot să înainteze către Consistoriu o predică, de cel puțin o jumătate de coală. Se urmăreau mai multe aspecte: modul de alcătuire, continuitatea și actualitatea ideilor. Consistoriul eparhial reglementează ordinea în care se predică la un serviciu religios, atunci când există invitați preoți din alte enorii. Aceleași norme se aplică la enoriile din orașele Bucovinei, atunci când se slujește în sobor. În funcție de caracterul problemelor care trebuiau rezolvate, Consistoriul a transmis ca în cadrul predicilor preoții să-și convingă credincioșii de necesitatea trimerii la școală a copiilor, necesitatea vaccinării noilor născuți împotriva unor boli care făceau ravagii în acea perioadă. Apoi s-a cerut preoților să abordeze în predicile lor flagelul alcoolismului, care genera probleme economice în familie, care ducea la evenimente nefericite, soldate cu crime. Un accent deosebit se punea pe suferința familiei, pe neajunsurile pe care trebuiau să le îndure și privațiunile pe care le aveau de suferit. Pentru a se putea evita aceste neplăceri, în Eparhia Bucovinei, se introduce școala duminicală, sau programul de cateheze.

Datorită faptului că posibilitatea creștinilor ortodocși de a frecventa cursurile școlare era destul de redusă, sarcina aceasta este preluată de Biserică. În acest scop este instituit un program de cateheze, în cadrul căruia toți credincioșii să fie învățați rugăciunile începătoare, Crezul, Decalogul. Fiindcă acest lucru nu s-a mai făcut la un asemenea nivel, adică în toate enoriile Eparhiei Bucovinei, primii care trebuiau învățați cum să procedeze au fost preoții. Consistoriul eparhial și vlădica Dosoftei recomandă în primă instanță folosirea Catehismului adoptat de sinodul mitropolitan la Carlowitz din anul 1774. Pentru a fi pe înțelesul credincioșilor, recomandă ca fiecare preot să adopte o atitudine pe măsura capacității de înțelegere a enoriașilor săi, acest lucru solicita ca parohul să-și cunoască credincioșii. Îndeplinirea acestei sarcini impunea ca preotul să le prezinte mai întâi el ceea ce trebuiau ei să cunoască și învețe, iar mai apoi să verifice prin întrebări, ceea ce au înțeles ascultătorii săi. Acolo unde nu s-a înțeles, să reia prezentarea, prin cuvinte care să fie pe înțelesul credincioșilor. Fiind la început, programul de catehizare nu trebuia să depășească o oră, pentru a nu plictisi și obosi audiența. Preotul bucovinean este implicat în activitatea didactică care se desfășoară la școală, acolo unde există școală. Misiunea școlii este aceeași, indiferent de perioada istorică a pe care o înregistrează omenirea. Profitând de faptul că autoritățile imperiale au prevăzut ca în fiecare localitate bucovineană să existe școală, vlădica Dosoftei, solicită preoților să fie prezenți în școală pentru a continua programul de cateheză, iar pentru a-și justifica modul în care s-au achitat de această datorie, să trimită către Consistoriu rezultatele obținute de copiii ortodocși la verificarea cunoștințelor religioase. Implicarea preotului în procesul de învățământ a generat în toate enoriile deschiderea de școli. La început acest lucru s-a petrecut în enoriile unde s-au stabilit coloniștii, iar mai târziu în toate localitățile au fost deschise școli.

Episcopul Daniil Vlahovici, fost director al școlii de pe lângă mănăstirea Sf. Ilie, recunoaște faptul că este nevoie de îndrumări clare pentru preoți, care să le fie de un real folos în desfășurarea activității catehetice în Biserică și Școală. Episcopul și Consistoriul reorganizează programul catehetic, propunând ca să fie învățați credincioșii rugăciunile începătoare, Crezul, Decalogul, să fie prezentate și explicate cele Șapte Taine, principiile moralei creștine. Față de învățăturile promovate de vlădica Dosoftei s-au adăugat învățătura despre Sfintele Taine și învățăturile morale. Sunt aduse modificări în structura programului de cateheze. Cei mai în vârstă gospodari ai enoriei urmează a învăța cele rânduite de către Consistoriu la terminarea Sfintei Liturghii, iar lor le este alocată o jumătate de oră. Acei gospodari care nu reușesc să rețină rugăciunile și învățăturile rânduite de către Consistoriu, trebuie să rămână în biserică, iar preotul să îi învețe. Noutatea este metoda de învățare, preotul rostește primul, iar credincioșii repetă după el. Din raționamente practice se recomandă diversificarea rugăciunilor și a învățăturilor, iar timpul alocat este de cel mult o oră. Credincioșii trebuie împărțiți în grupe de lucru, cei care învață repede să li se dea drumul acasă, iar ceilalți să continue până la acoperirea intervalului de o oră. Preoții primesc învățături precise asupra modului

cum să împartă rugăciunile în trei părți, să repete fiecare parte până ajung credincioșii să o rețină, apoi să le repete unificate, mai întâi primele două părți și apoi toate cele trei părți. Modul acesta de învățare este recomandat de către Consistoriu și Episcop pentru adulți. Pentru tineri, slujnice și argați, desfășurarea programului începe la orele 14, fiind în prealabil anunțat de tragerea clopotului de la biserică. La programul acesta participau copii de la vârsta de 6 ani până la vârsta de 20 de ani. Normele transmise preoților constituie primele metodologii pentru buna desfășurare a învățământului catehetic.

În strânsă legătură cu programul catehetic se află respectarea duminicilor și a sărbătorilor religioase. Calendarul bisericesc uzitat în Bucovina este restructurat, un număr considerabil de sărbători fiind suprimate. În schimb, Curtea de la Viena, cea care este autoarea acestei reforme, dorește să impună prin lege respectarea duminicilor și a sărbătorilor religioase aprobate. Preoții aveau de dus la îndeplinire două îndatoriri, una să-și învețe enoriașii să respecte duminicile și sărbătorile aprobate. În ceea ce privește sărbătorile suprimate, preotul era obligat să fie primul care să iasă la lucru în acele zile, pentru a fi exemplu credincioșilor săi. Curtea de la Viena, prin intermediul decretelor legiferează programul activităților care se pot desfășura în sărbători și duminica. Respectarea acestor normative a fost dată în grija fiecărui preot ortodox.

Aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou la Suceava, impune reglementarea modului în care să fie sărbătorit. Se stabilește ca în bisericile închinat acestui sfânt să se facă slujbă, iar marea majoritate a credincioșilor să efectueze un pelerinaj la Suceava, unde se află moaștele. În acest sens preoții primesc instrucțiuni clare pentru buna desfășurare a pelerinajului.

Biserica este cel mai de nădejde aliat al administrației laice în munca de implementare în rândul credincioșilor a unui sistem medical eficient. În munca de lămurire a fiecărui locuitor al Bucovinei de avantajele pe care le oferă administrația imperială, serviciile fiind gratuite, sunt implicați preoții ortodocși. Cine altcineva putea să ducă această muncă de lămurire, cine cunoștea cel mai bine realitățile vieții românilor, preotul care locuia în enorie. Pentru a-și ajuta preoții în această muncă de convingere a creștinilor să profite de pe urma beneficiilor oferite de administrația imperială, Episcopul și Consistoriul se informează temeinic, iar informațiile pe care le aveau le-au transmis tuturor preoților, ca și ei la rândul lor să le facă cunoscute enoriașilor.

O altă latură a muncii pastorale este promovarea învățământului în satele bucovinene. Principala problemă o reprezenta bariera lingvistică, limba folosită era cea germană, iar românii nu aveau cum să o cunoască. Școli au fost înființate doar în satele pe lângă care s-au înființat colonii de străini. Toți învățătorii care cunoșteau limba română, în principal monahi, au fost „invitați” să părăsească acest ținut, cei care au sperat că situația se va modifica, au rămas și au avut de suferit. Acesta era contextul în care preotul ortodox trebuia să-și convingă enoriașii să-și trimită copiii la școală, unde învățătorul era străin de neam și credință. Peste acestea toate o perioadă de timp, întreg

învățământul bucovinean a fost subordonat Consistoriului romano-catolic din Lemberg. În foarte multe dintre enorii preoții au fost cei care și-au sfătuit credincioșii să ridice școli pentru copiii lor. Această politică a pașilor mărunți și siguri a făcut posibil ca în toate satele să funcționeze școli cu una, două, trei sau mai multe clase.

În strânsă legătură cu educația copiilor se află educația adulților, care prin modul lor de viață dezordonat, aduceau suferință în propriile familii. Preluarea vânzării băuturilor alcoolice de către evrei în localurile pe care le avea Fondul Bisericesc în mare majoritate a satelor, duce la instituirea unui program de luptă împotriva alcoolismului. Consistoriul dispune abordarea acestei problematici în cadrul predicilor, pentru a conștientiza credincioșii asupra deserviciilor pe care și le fac singuri, ajungând să-și dea bruma de avere cămătarilor evrei în schimbul băuturii.

Marea majoritate a așezărilor românești din Bucovina erau sate sau cătune, care își aveau cimitirele în jurul bisericilor parohiale. Confruntată cu câteva epidemii de holeră, sau de pelagră, a fost necesar ca să fie reglementat modul în care se înființează cimitirul. Pentru a se evita orice probleme care ar fi adus prejudicii grave sănătății locuitorilor unei așezări, s-a dispus ca cimitirele să fie la marginea localității. Să fie împrejmuite, pentru a nu se permite intrarea animalelor. S-a reglementat chiar și dimensiunile standard pentru o groapă. Aceste obligații au fost puse în sarcina preotului paroh. În orașe și târguri, cimitirul se afla în grija comunei politice, care avea sarcina să ducă la îndeplinire aceste sarcini. Dar din anumite considerente, în târguri și orașe, comuna politică, a preferat să lase în grija fiecărei confesiuni să-și organizeze propriile cimitire. Sfințirea și certificarea cimitirelor ortodoxe era una din obligațiile și îndatoririle Episcopului. Consistoriul stabilea o anumită taxă pe care o primea ierarhul, iar mai apoi elibera un act de certificare a faptului că a fost sfințit.

Biserica se implică în ridicarea morală, spirituală, socială și economică a tuturor enoriașilor. Toate acestea fac parte din planul amplu de educare a credincioșilor. Prima măsură obligatorie era constituirea unor cabinete de lectură sau biblioteci sătești, care să includă titluri din toate domeniile. Singura autoritate care dispunea de mijloace, de influență, de suport material, erau parohiile ortodoxe ale Bucovinei. Pe lângă veniturile de pe epitrahil, beneficiau de surse financiare de la Fondul Bisericesc, care erau acordate pentru anumite activități. Una din aceste activități este procurarea de cărți, reviste și publicații de specialitate din domeniile tehnice sau financiare. Pentru a dezvolta acest segment de activitate culturală, Mitropolia Bucovinei, se folosește de legea privind societățile de cultură, care avea un spectru larg de activitate. De asemenea, aceeași instituție bisericească, știe cum să promoveze activitatea unora dintre preoții ortodocși, susținând efortul pe care îl fac, încurajându-i. Având suportul Mitropoliei preoți și credincioși, deopotrivă, înființează societăți culturale, cabinete de lectură, asociații economice, cooperative bancare de tip „Raiffeissen”, asociații de ajutor reciproc, asociații pentru procurarea semințelor de calitate și utilaj

agricol, asociații pentru pășunatul animalelor pe terenurile Fondului Bisericesc, etc. Activitatea unui preot ortodox din Bucovina era vastă, diversificată, incluzând multe ramuri ale economiei ținutului. Pentru a putea răspunde la asemenea provocări, era nevoie ca personalul clerical ortodox din cadrul Eparhiei să beneficieze de o pregătire adecvată, dacă nu, de una mult peste toate așteptările societății civile.

Pentru a putea pune în practică misiunea Bisericii era nevoie de slujitori, iar prezentarea modului de pregătire și retribuire a preoților am inclus-o în capitolul al patrulea.

Pentru cercetarea modului de pregătire al clerului ortodox până la momentul anexării, a sistemului educativ care funcționa în Moldova, a modului în care era pregătit clerul ortodox, vom prezenta o parte a obligațiilor pe care le aveau preoții ortodocși. Mare parte a celui de al patrulea capitol este o paralelă a stării lucrurilor care s-au găsit și au fost consemnate în actele domnești și în constatările făcute de către unii dintre slujbașii imperiali. Analizele efectuate de către reprezentanții administrației imperiale scot în evidență în primul rând abuzurile pe care le-au constatat în ceea ce privește atitudinea boierilor față de preoții mireni. Nu am uitat să prezentăm informațiile care fac referire la starea materială a clerului ortodox, mai întâi în Moldova și mai apoi în Bucovina.

Pregătirea clerului ortodox în Moldova se rezuma doar la cunoașterea slujbelor bisericești, la citirea textului rugăciunilor și poate la promovarea culturii în rândul tinerelor vlăstare. Din punct de vedere economic, preotul era un țăran, muncea pământul pe care îl dădea boierul, suferea alături de credincioșii săi, muncea pe pământul boierului achitându-se de sarcinile care decurgeau din obligațiile feudale față de stăpân. Cultura sa era una precară, cum spunea Ion Creangă, „mai sus de piciorul broaștei”. Obligații aveau foarte multe, bani pentru a susține sistemul de educație, bani pentru ierarh, bani pentru a-și achita obligațiile financiare către domnitor, pentru plata haraciului către turci, pentru susținerea armatelor staționate în Moldova, pentru diferitele mofturi ale comandanților militari străini, bani, bani și iar bani pe care îi dădea, dar care nu se concretizau în nimic plauzibil. Singurii care aveau o situație de invidiat erau unii monahi și ieromonahi din mănăstiri și ierarhii. Aceștia aveau la dispoziție averea sihăstriei, schitului, a mănăstirii sau a Eparhiei. Această avere era alcătuită din bunuri mobile și imobile, iar cea mai mare parte a fost dată în arendă pe sume derizorii. Concluzia aceasta reiese din rapoartele pe care guvernatorii militari le-au înaintat Curții de la Viena. Confrunțați cu această criză, generată de creșterea numărului de clerici, domnitorii fanarioți au încercat să modifice datele acestei probleme cu adânci implicații balcanice, bizantine și slave în rândul clerului ortodox. Din dorința de stopa acest fenomen al vagabondajului, al creșterii excesive a numărului de preoți, unii dintre domnitori au inițiat o serie de reforme administrative, economice, și juridice. Nu au putut să treacă de bariera religiei, acolo unde în ciuda eforturilor făcute situația nu s-a modificat semnificativ.

Anexarea acestei părți a Moldovei a adus cu sine modificări structurale în toate domeniile. Legile adoptate pentru organizarea acestui ținut au respectat întru totul, toate prevederile bizantine care făceau referire la moștenire, la regimul agricol, la dreptul de proprietate, la educație, la promovarea culturii. Cea mai importantă latură a fost cea a pregătirii clerului. Urmând modelul instituțiilor de educație bizantine, dar și din dorința de a putea fi asemănați cu primii bazilei creștini, împărații de la Viena, au încercat să îi copieze, promovând decrete, legi, ordonanțe care să-i înscrie în acest model.

Curtea imperială de la Viena, prin Consiliul Aulic de Război, legiferează prin intermediul unui decret, ordonanța de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe și a învățământului din Bucovina, drepturile și îndatoririle pe care le avea clerul. Aceasta avea prevederi precise pentru Episcop, Consistoriu, protopopi, preoți și personal monahal. Mănăstirile, schiturile și sihăstriile au fost desființate. S-a folosit o metodă simplă, limitarea numărului de viețuitori la maxim 75 de monahi, care a generat depopularea locașurilor monahale, iar toate acele locașuri rămase goale au fost transformate în cazărmi, depozite pentru armată, închisori, sedii pentru instituțiile imperiale. Bisericile din cadrul locașurilor monahale au fost reorientate pentru a deservi ca biserici parohiale, iar spațiile rămase au fost folosite de către unele departamente imperiale în scopul desfășurării unor activități economice, sau pentru unele regii imperiale de exploatare a resurselor subsolului acestui ținut.

Pentru a se putea realiza toate aceste prevederi, s-a stabilit ca absolvenții de studii teologice să poată opta între a sluji Sfântului Altar sau a se dedica funcțiilor din rândul administrației superioare laice imperiale. Atractivitatea slujirii preoțești este îmbunătățită de avantajele materiale, sociale, culturale și economice, oferite de legislația imperială pentru personalul clerical. Școlile care funcționau pe lângă mănăstiri au fost închise din cauza lipsei de personal specializat. Personalul specializat, acei monahi luminați, au fost motivați în fel și chip să părăsească ținutul. Prin ordonanța imperială a fost stabilită pregătirea personalului clerical, condiții, școli. Același normativ stabilea retribuirea corpului clerical, a protopopilor, a asesorilor consistoriali și a Episcopului. Trecerea la noul sistem de învățământ teologic a înregistrat continuitatea școlilor de pe lângă mănăstiri, aducerea de monahi sârbi să se ocupe de conducerea lor, iar profesorii români s-au văzut nevoiți să treacă în Moldova, acolo unde vor pune umărul la dezvoltarea instituțiilor de învățământ moldovenești. Unii dintre aceștia vor ajunge ierarhi sau directori ai instituțiilor de învățământ teologic.

Înființarea instituțiilor de învățământ teologic în Bucovina se datorează muncii depuse de ierarhii luminați, care au contribuit și la înființarea în capitala ținutului a unei Universități. În cadrul acesteia a fost inclusă și Facultatea de Teologie Ortodoxă, una dintre cele mai prestigioase instituții de rang universitar. Personalul didactic al acestei facultăți s-a remarcat prin gradul de pregătire, prin

seriozitate, prin manuale de teologie publicate. Absolvenții acestei instituții de învățământ au ajuns să fie membrii de drept ai Academiei Române, datorită activității culturale pe care au desfășurat-o. Toate acestea au fost posibil de realizat printr-o salarizare corectă, asigurată atât de administrația Fondului Bisericesc și din veniturile realizate din serviciile religioase. Cuantumul serviciilor religioase era stabilit prin legi și decrete imperiale, astfel ca fiecare credincios să cunoască datoriile și obligațiile pe care le avea de achitat față de Biserică. Prin aceasta Statul și-a asigurat susținerea Bisericii în toate activitățile sale, Biserica a beneficiat de personal foarte bine pregătit și retribuit, muncind pentru binele și ridicarea morală și materială a credincioșilor ortodocși. Preotul ortodox bucovinean era un bun duhovnic, un slujitor dedicat Altarului, un cunoscător al realităților și problemelor cu care se confruntau enoriașii săi, un administrator al averii bisericești și al celei personale, un om de cultură.